

AZ ÍRÓ SIRATJA FIÁT ÉS ÖNMGAGÁT

Jože Javoršek: *Kako je to moguće* (*Kako je to mogoče*). Svjetlost, Szarajevó, 1975. Szlovénról szerbhorvátúra fordította Muris Idrizović.

Jože Javoršek szlovén író műve egy lélegzetre megírt vallomás, melynek ihletője, előidézője egy tragédia: a szerző fiának öngyilkossága. Pátosz nélkül írhatom le: a bűnbánó, gyászoló apa zokogása; megrázó, megrendítő könyv. Esméltető. Mert mindannyian szüleink gyermekei és többnyire magunk is szülők vagyunk. Mindannyian átértük — ilyen vagy olyan formában — a nemzedékek összeütközését, harcát. Magunknak is vannak tehát tapasztalataink.

Javoršeknak változatos, mondhatnánk kalandos élete volt; ez kitűnik könyvéből is. Nemezszer vált Saulusból Paulusszá, sőt Paulusból Saulusszá. Könyvében végigtekint életén, s mindenütt, mindenben fia öngyilkosságának okait keresi. De nemcsak önmagát vizsgálja. A szlovén történelmet és társadalmat is elemzi. A szlovén történelem kanyarjait, a szlovén társadalom ellentmondásait. Meg akarja találni élete letragikusabb veszteségének, fia öngyilkosságának a magyarázatát, egyben a mai szlovén fiatalság körében urlikodó helyzet nyitját.

Javoršek a fia öngyilkosságát szlovénellenes tettnek tartja, s összefüggésbe hozza, nem is alaptalanul, azzal az öngyilkossági hullámmal, mely a hatvanas években Szlovéniában megjelent. Legszívesebben felpofozná a fiát, mert véget vetett életének, s mert tettét ok nélkül követte el. De van álláspontjában egy kis (apai?) önzés is; szégyelli magát, hogy ez történt fiával, kellemetlen neki, az ismert szlovén írónak, a tekintélyes közéleti személyiségnek. Hogyan magyarázza meg környezetének, a közvéleménynek az esetet? Önmaga igazolásául is írta könyvét.

Annak a nyomozásnak a folyamán, melyet Javoršek, fia öngyilkossága után, a szlovén történelemben, a múltban és jelenben, a szlovén társadalomban, közéletben, kulturális életben, irodalomban, a szlovénok pszichológiájában, jellemében folytat, arra a meggyőződésre jut, hogy fiának végzetes tette nem a véletlen műve, nem pillanatnyi elmezavar következménye; mélyen fekvő okai vannak. Voltak, akik a szakadék felé lökték gyermekét, akik rávették, mi több: rákényszerítették erre a cselekedetre. Elsősorban őket vádolja Javoršek, de a fiát is. Áruulónak nevezi. Meg kellett volna maradnia, helyt kellett volna állnia, véli az apa, s nem megszökni, meghátrálni — a halálba. Úgy elkésérti ez a felismerés, hogy megölné azokat, akik a fiát rábeszélték az öngyilkosságra, segítették szándékának megvalósításában. Ez az öngyilkosság Javoršek személyes balsikere, tragédiája is. Megállította az időt, felforgatta mindennapjait, megfékezte munkáját. Valami kiesett az életéből, valamitől megfosztották, s ezen nem lehet változtatni, segíteni. Az egyetlen lehetséges út a vallomás, az írás, az önvizsgálat, a vádirat. Mert vádirat is a *Kako je mogoče*: vádirat a fia, a szlovén fiatalság, a szlovén történelem, a szlovén társadalom és önmaga ellen. Igen, önmagát is vádolja, habár eléggé kíméletesen. Megállapítja magáról, hogy nem volt jó apa; amikor felesége meghalt, ő nem vehette át a gyermek nevelését, mert börtönben volt. Erről soha nem is beszélt nyíltan a fiával, szabadulása után sem. Sohasem tudott igazi apává válni, egy kissé mindig távol tartotta magát a fiától, sohasem ismerte meg gyermekének „emberi szituációját”; hogy fia ismerte-e az övét? Erre a kérdésre esetleg az öngyilkosság a válasz...

Javoršek szerint fia nem is akart vele beszélgetni, ösztönszerűen ellenállt neki. Ellentétük, Javoršek szerint, a mai civilizáción alapul. Ő klasszikus, irodalmi műveltségű ember, fia modern, ő magába zárkózó, meditáló, fia ellenszegül minden mélyebb gondolatnak, szellemi erőfeszítésnek. Ő a logika híve, fia az antilogikáé. S mindennek a szintézise, hogy az apa allergikus a mai fiatal-ságra. Ez az igazi tragédiája, objektíve nagyobb, mint fia elvesztése. Hisz — az egész ifjúságot elvesztette, a jövőt vesztette el.

Rendkívül érdekes, dokumentumértékű az, amit Javoršek önmagáról mond. Természetes, hogy a szubjektív vallomásnak vannak árnyoldalai, hiányosságai, és hogy egyoldalú; mégis hitelesnek tarthatjuk. Fia tragédiája egyedülálló alkalom Javoršek számára, hogy megtisztuljon, hogy sok mindent elmondjon, amiről eddig hallgatott.

Fiatalkorában maga is öngyilkosságot kísérelt meg, s ezért lehetségesnek tartja, hogy sorsa megismétlődött, illetve — mondanánk mi — beteljesedett a fiában. Fia életének zsákutcájából — melyet részben talán az apa élete, sorsa, magatar-tása is épített —, úgy látszik, nem volt kiút. A sötétség oly végtelen, oly sűrű, áthatolhatatlan lehetett a fiú körül, hogy nem látott más lehetőséget a menekülésre. Öngyilkossága egy egész sor tényezőnek a következménye volt. Társad-alminak, politikainak, történelminek, erkölcsinek, családinak, magánjellegűnek. Nem utolsósorban az apja életének.

Javoršek élete tele volt válságokkal, megtorpanásokkal, meghátrálásokkal, át-állásokkal. A szlovén értelmiségi, aki részt vett a népfelszabadító háborúban, a háború után Párizsba kerül, az ottani művészeti élet kellős közepébe, majd hazajön, letartóztatják, elítélik, leüli büntetését, Japánba utazik, beáll zen szer-zetesnek, ott hagyja a kolostort, hazatér, hátat fordít addigi ideáljának, új pél-daképet keres magának. Mindez nem maradhatott következmény nélkül fia életében. Egy apa, aki örökké csak keresi a helyét a társadalomban, az élet-ben, nem válhatott követendő példává fia számára. Egy apa, aki maga is in-gadozott, nem találta meg a maga útját, nem mutathatott utat, nem vezethette ki fiát a helyes útra. Azt sem feledhetjük azonban el, hogy ezeregy más, ki-sebb vagy nagyobb, kideríthetetlen ok is közrejátszott a végzetes tett elköve-tésében, hogy egy pillanatnyi hangulatról, meghasonlásról ne is beszéljünk.

Könyvében Javoršek egy sor kérdést kísérelt meg tisztázni: kulturális, poli-tikai, történelmi, eszmei, erkölcsi kérdéseket.

A szlovén ifjúságról a lehető legrosszabb a véleménye. Szerinte az új szlo-vén nemzedék „fejtelten, léha, munkakerülő”; arra azonban nem gondol, hogy a legtöbb nemzedék ugyanezt állíthatta az utána következőről, valószínűleg Javoršekéről is az ő generációját megelőző: az események, vélemények, az álláspontok kis eltéréssel ismétlődnek. A fiatalok körében elterjedt az öngyil-kosság kultusza. A fiatalság hűtlen lett a szlovén hagyományokhoz, „felült az olcsó supermarketok ragyogásának”, behódolt a külföldi eszményeknek. Ez Javoršek véleménye a fiatalokról. Kétségtelenül tagadó álláspont. A fia az étellel szemben foglalt el tagadó álláspontot. Ez a súlyosabb, ez a tragikusabb.

Javoršek szerint a szlovén irodalom nem irodalom, hanem „az önvédelem alakja”, tekintettel a szlovénok múltjára. S mert nem irodalom, a világon észre sem veszik. Sok a halva született könyv a szlovén irodalomban, véli Javoršek, az értelmiségiek között is sok az élőhalott.

A leszámolás tehát teljes. Javoršek sorra vett mindent, amiről feltételezte,

hogy kapcsolatban áll a fia halálával, tettének okaival. Könyve szélsőségesen szubjektív. Elfogult. Kegyetlen. Valószínűleg igazságtalan. Nem igazságos fiával szemben, akinek — bármiképp vélekedünk is az öngyilkosságról mint tetről, mint lehetőségről, mint a kiütkezés egyik fajtájáról, a problémák megoldásának radikális módjáról — valószínűleg voltak — másnak talán elfogadhatatlan — okai, hogy megváljon életétől, hogy nagyon korán dobja el magától az életet, de mindenképpen nyomós okai lehettek — bizonyítja ez a könyv is —, hogy apjától elszakadjon.

Számunkra kérdés marad, megtett-e Javoršek mint apa mindent, hogy megelőzze a borzalmas tettet? Erre a kérdésre könyvében nem ad kielégítő feleletet. A felelősséget meg akarja osztani, egy részét másokra hárítja: a fiatalokra, fia barátaira, a szlovén múltra, a szlovén társadalomra, kultúrára, irodalomra, külföldi hatásra. Az okok kutatásában, úgy véljük, nem ment végig, s ebben következetes maradt önmagához.

Könyvének megírásához óriási lelki erőre volt szüksége. Szembenézni halott fiával — már ez is hősi tettnek számít. Ennél tovább azonban nem lépett. Megmaradt neki végtelen, csillapíthatatlan fájdalma, a fia sírhantja és ez a könyv, melybe mindent beleírt, ami a szívét nyomta.

S ez a könyv az, ami érdekel bennünket. Meg kell állapítanunk: mint valóság, mint emlékezés, mint dokumentum érdekes, jelentős. Javoršek nem az egyetlen, akinek gyermeke a halálba szédült, de neki volt bátorsága beszélni erről, s könyvvel állított emléket fiának is, a kornak is, s persze önmagáról sem feledkezett meg. Fia életében egyetlen nagy esemény volt a halála, az ő élete tele volt kisebb-nagyobb öngyilkosságokkal meg egyebekkel, s ez kétségtelenül összefügg a társadalom változásaival. S ha az, amit magáról írt, nem eléggé hiteles, meg is bocsátható. Az a fájdalom, melyet fia halála okozott neki, alkotásra kényszerítette; s az ebben az alkotásban feltörő emlékek, érzések, indulatok, a düh, a leszámolás elszántsága, a lelki erő, hogy még egyszer, vagy ki tudja, hányadszor végigélje saját életét, saját harcait és vereségeit, még egyszer végigszenvedje fia halálát, figyelemreméltó alkotássá avatják könyvét. Ezt a könyvet, mely korunk vergődő, kínlódo emberének vallomása, aki minden veresége ellenére hisz az életben, alkot az életért, s így megéri a holnapot.

TOMÁN László

VEGYTANI KISEPOSZ

Vladimir Páral: *Az ifjú ember és a fehér bálna*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1975.

Vladimir Páral az újabb cseh irodalom figyelemreméltó regényíró tehetsége, akinek már több művét néhány európai nyelvre, közöttük magyarra is lefordították. Legújabb regénye sem okoz csalódást, s csak a legszebbeket írhatjuk átfogó emberszemléletéről és célratörő formaérzékéről.

Az ifjú ember és a fehér bálna című regénye az emberiség általános, különösen napjainkban gyötrő kérdéseit teszi fel egy észak-csehországi, Elba környéki,